

Безугла Р.І.

*кандидат мистецтвознавства, професор
Київського національного університету культури і мистецтв*

МАСОВА КУЛЬТУРА: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

У статті розглядаються основні підходи до поняття „масова культура”, що існують в межах різноманітних наук про культуру – культурології, соціології, філософії. Приділено увагу різним підходам до визначення цього явища у працях закордонних та вітчизняних вчених.

Ключові слова: масова культура, культура, маса, культурні типи.

В статье рассматриваются основные подходы к понятию “массовая культура”, которые существуют в пределах различных наук о культуре - культурологии, социологии, философии. Уделено внимание различным подходам к определению этого явления в работах зарубежных и отечественных ученых.

Ключевые слова: массовая культура, культура, масса, культурные типы.

In the article new approaches to the concept “masscult” in the boundaries of different sciences — culturology, sociology, philosophy — are being considered. Attention to the different approaches in definition of this phenomenon in works of the foreign and native scientists is considered.

Key words: mass culture, culture, massa, cultural types.

Складність та суперечливість масової культури, її здатність до трансформацій під впливом соціальних, технічних, естетичних та інших чинників, її реактивна мобільність і швидкість у реагуванні на вимоги сучасності – всі ці обставини обумовили необхідність теоретичного осмислення даного соціокультурного феномену на новому критичному рівні з врахуванням попереднього досвіду його вивчення в світовій і вітчизняній філософській та культурологічній літературі. Сьогодні є очевидним, що теоретичні моделі масової культури, які були створені філософською та культурологічною думкою початку та середини ХХ ст., потребують уточнення. Необхідність у подібній науковій ревізії визначається цілим рядом обставин і, насамперед, змінами самого суспільства, яке стало на шлях постіндустріального розвитку, в межах якого масова культура стала провідною культурною формою, а також перетворенням масової культури під впливом глобалізації в феномен світового масштабу, під вплив якого підпадають мільйони людей.

Аналіз наукової літератури дозволив констатувати наявність значного наукового доробку у зазначеній сфері. Масова культура розглядається з позицій різноманітних дисциплінарних ракурсів: у дослідженнях з філософії, політології, історії, соціології, психології, а також в культурології та мистецтвознавстві. В даному ряду можна назвати загальнотеоретичні і філософські праці Р. Гвардіні, М. Горкгаймера, Р. Лебона, Р. Міллса, А. Моля, Д. Рісмана, Б. Розенберга, Г. Тарда, Л. Уайта, О. Хакслі, Д. Хорні, У. Еко, Ж. Еллюля, К. Ясперса та інших.

При аналізі концепцій виникнення та еволюціонування масової культури як похідної масового суспільства були використані першоджерела західних дослідників – Т. Адорно, Д. Белла, Д. Макдональда, М. Маклюена, Х. Ортеги-і-Гассета, П. Сорокіна, О. Тоффлера, Е. Шилза, З. Фрейда, Ж. Фрідмана, К.Г. Юнга та інших.

Значний матеріал для аналізу концептуальної еволюції в розумінні масової культури надали праці радянських вчених до 1991 року – В. Глазичева, О. Кукаркіна, Л. Лапокнищ, О. Левицького, О. Мигунова, О. Нечай, В. Позднякова, В.Шестакова та інших.

Серед сучасних дослідників, які займаються проблемою масової культури, можна назвати таких українських та російських авторів як К. Акопян, А. Вартанова, В. Васільєв, М. Галіна, Р. Галіцин, І. Головачова, А. Гофман, А. Гудков, А. Геніс, О. Гриценко, Б. Гройс, А. Данилюк, І. Дзюба, Н. Доній, В. Жидков, А. Захаров, Л. Іонін, З. Кагарлицька, Н. Корнієнко, М. Кузнєцов, О. Левченко, Н. Маньковська, Н. Міщенко, Л. Одінокова, Ю. Рева, В. Самохвалова, К. Соколов, Т. Семенова, В. Степаненко, А. Тараненко, І. Федорова, А. Флієр, Е. Шапінська, А. Шейко, Р. Шульга, А. Яковлева та інші.

Важливо зазначити, що уявлення дослідників про масову культуру відрізняються світоглядним і методологічним плюралізмом. Проте попри констатацію наявності значного наукового доробку, деякі принципові аспекти дослідження, що пов'язані з проблематикою масової культури, і до сьогодні залишаються відкритими. По-перше, в науковій літературі відсутня єдина думка відносно онтологічних характеристик і функціональних проявів масової культури. По-друге, дискутується питання про час формування даного феномену. По-третє, відсутня єдність в оцінці аксіологічних констант масової культури та залишаються невизначеними її феноменологічні межі. Різноманітність суджень відносно даного феномену обумовило і значну кількість трактувань самого поняття „масова культура”, а зміст поняття завжди пов'язаний із тлумаченням сутності, природи реального явища і тому є важливим методологічним питанням теорії.

Зазначена ситуація має своє раціональне та об'єктивне пояснення. Адже як науково-філософська категорія дефініція „масова культура” синтезує два поняття – „культура” та „маса/масовість”.

Перша категорія „культура” виступає в двох іпостасях: з одного боку – культура, як духовна цінність, а з іншого – як особливий характер продукту. Друга категорія „маса/масовість” – характеризується як ступінь розповсюдження продукту. Проте, кожна із зазначених категорій має по декілька тлумачень своєї сутності. Отже, для того щоб сформувати чітку позицію по відношенню до явища під назвою „масова культура”, потрібно проаналізувати ці два поняття. Відповідно, точність у характеристиці дефініції „масова культура” буде залежати від того, наскільки „синтезоване” поняття буде відрізнятися від його складових фрагментів.

Сучасні вітчизняні науковці (С. Безклубенко, М. Бровко, Ю. Сорока, В. Шейко) визначають культуру як засіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної і духовної праці, в системі соціальних норм і установ, у сукупності ставлень людей до природи, їх відносин між собою і до самих себе [2; 4; 7; 16]. „Культура – це не тільки зібрання творінь, це *сукупність* певних

реальних “живих” людських знань та вмінь, “закодованих”, “зашифрованих”, що перебувають у “згорнутому” вигляді, – мов програми в комп’ютері, – у мозку (розумі) людей; культура, далі, – це незупинний процес взаємообміну, під час якого живі люди збагачують – вдосконалюють освоєння створеного попередниками і, в свою чергу, власною творчістю поповнюють, збагачують культурну скарбницю свого народу, в ідеалі – і людства” [2; 9]. Культура – це основний засіб соціалізації людей, реалізація їх потреб у колективному існуванні і – головне – узагальнення динаміки цього існування в системі соціального досвіду і трансляція цього досвіду наступним поколінням [7; 171]. Культура, яку розглядають зі змістовної точки зору, розподіляється на різноманітні галузі і сфери: побут і звичаї, мова і писемність, економіка, суспільно-політичний устрій, наука, техніка, мистецтво, релігія тощо [15]. Вона є багатограним явищем, що характеризує різні форми людського існування: суспільну діяльність людини, різноманітні зв’язки і відносини з оточуючим світом, спосіб її життєдіяльності у суспільстві.

Отже, поняття “культура” – одне з найбільш загальних філософсько-культурологічних понять, яке охоплює величезний світ явищ і відповідає дуже високому рівню абстракції. Поняття “культура” є досить складним і неоднозначним. Протягом історії відбувалися постійні кореляції тлумачення даного терміну та змінювалися наукові підходи в дослідженні культури як явища.

Різноманітність визначень поняття культури зумовлена багатьма причинами. По-перше, кожна конкретна наука враховує свої специфічні інтереси. По-друге, різноманіття визначень зумовлене розмаїттям світоглядних позицій різних вчених і груп дослідників усередині кожної окремої науки. По-третє, і це, мабуть, найголовніше, наявність значної кількості тлумачень терміну можна пояснити складністю, динамізмом, багаторівневим характером самого феномена культури.

Проте важливо зазначити, що теоретична дискусія стосовно змістовного наповнення терміну „масова культура” не закінчується тільки аналізом однієї із складових даного терміну („культура”), адже продовження дискусії відбувається і навколо уточнення смислу категорій „масового” і „маси”. Що означає в даному контексті епітет культури – „масова”? Йдеться про поширеність (масовість) даного феномену чи про культуру „мас”? Необхідно конкретизувати значення та історико-соціологічні витоки понять „маса(и) / масова(е)”. Адже в межах даної дискусії все, що було пов’язане з вищезазначеними феноменами, носило різкий критичний відтінок.

Прикметник „масовий” сьогодні досить часто зустрічається в науковій літературі. Досліджуються масова культура, масове виробництво та споживання, масові рухи, масові організації, масові комунікації та масова свідомість тощо. Масовість стала характерною рисою багатьох соціальних і культурних процесів, вона простежується в різноманітних галузях соціально-економічного та культурного життя сучасного суспільства.

Незважаючи на широке використання в науковій літературі терміну „маса(и) / масова(е)”, протягом більше ста років, до сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого його визначення. У цьому зв’язку видається не позбавленим сенсу аналіз етимології даного слова, терміну та поняття.

Слово маса, зазвичай, виводять від латинського *massa*, що має декілька значень: грудка (землі, глини), жмут (вовни), клубок (ниток), злиток (заліза, свинцю) тощо, але водночас і – „первісна матерія”, „хаос”.

Словник іншомовних термінів дає таке тлумачення терміну: маса (лат. *massa* – шматок, брила, від грец. *μβουβ* – тісто) – 1) Міра матерії; міра інерції тіл та їхньої гравітаційної взаємодії. 2) Кількість речовини даного тіла. 3) Безформна речовина. 4) Рідка або напіврідка суміш (маса рідкого скла, маса розплавленого чавуну, паперова маса). 5) Безліч, велика кількість чого-небудь, кого-небудь [13; 416].

С. Безклубенко зазначає, що у цього слова є й більш глибоке історично-лінгвістичне коріння. Латинське *massa* бере початок від грецького дієслова *μβουβω* (*massou*), що в оригіналі означає місити; утворений від нього іменник *μβουβω* (*масон* – означає місиво! Ось на якому „ґрунті” вирости та розплодилися різноманітні концепції „масовізму: масове суспільство, масова культура, масова комунікація, масова свідомість... Першопочатковим у цьому ряду виявилось поняття „суспільна маса” – „місиво” [1; 94].

У праці „Бунт мас” (1929) Ортега-і-Гасет одним з перших зафіксував феномен виникнення „масової свідомості” в європейському менталітеті: „маса” (у філософа) трансформується в натовп, представники якого захоплюють панівні позиції в ієрархії суспільних структур, нав’язуючи власні люмпенські псевдо-цінності іншим соціальним рухам. Основна якість істоти із „маси” – не стільки її стандартність, скільки фізична інертність.

„Маса” конститується, за Ортегою, не на основі будь-якого визначеного суспільного класу. Мова йде про „спосіб бути людиною”, в межах якого робляться насильницькі спроби перетворювати устрій суспільства, принципово ігноруючи закономірності його функціонування. Репрезентанти „маси” живуть без визначеного „життєвого проекту”, знаходять сенс існування в досягненні максимальної ідентичності з іншими. Вони не усвідомлюють, що демократичні культурні інститути потребують постійної підтримки, пильності людей – „людина маси” соціально безвідповідальна. Все своє життя вона готова передоверити державній владі. Філософ констатує, що на авансцені історії несподівано з’явився не тільки новий тип людини, але і новий тип соціальних зв’язків. Маси більше не хочуть наслідувати духовну еліту, а прагнуть прорватися до влади, хоча і не вміють керувати. Приналежність до маси для Ортеги скоріше є психічною якістю, характеристикою недосконалості особистості [12].

П’ять основних значень терміну „маса” виділяє в своїй роботі „Кінець ідеології” Д. Белл:

- Маса як недиференційована множина (в протилежність класу або іншій відносно однорідній групі людей). Характерними рисами „людини маси” стає конформізм, „стадна екзальтація”, безвідповідальність, втрата індивідуальності. Споживання інформації, яку розповсюджують засоби масової комунікації, здійснюється всіма групами населення одноманітно, у зв’язку з чим Белл приходить до висновку, що засоби масової інформації створюють „свою” людину маси, яка відрізняється від реальної.

- Маса як синонім невігластва та неосвіченості. Дану тезу Белл обґрунтовує на основі роботи Х. Ортеги-і-Гассета „Бунт мас”, в якій останній вбачав причину висування

мас „до рампи” із „заднього плану соціальної сцени” в низькій якості цивілізації і культури.

· Маса як механізоване суспільство. Індустріальне, „механічне суспільство” накладає на людей свій відбиток, зумовлює та регламентує їх образ життя, пристрасті та вподобання. Буття людини характеризується перетворенням індивідуального в його технічну функцію і набуває маскоподібного характеру.

· Розуміння маси як бюрократизованого суспільства простежується в працях М. Вебера, М. Мангейма, Р. Ліпсета, Д. Рісмана, Е. Фрома, на думку яких орієнтація виробництва на збільшення його ефективності створює ситуацію, де всі рішення приймаються зверху, у відриві від основних виробників, які втрачають свої особистісні характеристики на „користь стадності”.

· Маса як натовп. Основи суто психологічного трактування маси як натовпу, були закладені Г. Лебоном та знайшли своє найбільш повне відображення в роботах З. Фрейда, який вважав поведінку людей в натовпі формою „масового психозу” [17].

Показово, що Д. Белл запропонував оптимістичний варіант доктрини „масового суспільства”, де маса – це однорідна частина населення, яка переважає, задоволена своїм станом та яка відмовилась від боротьби, оскільки „визначений стиль життя, права, норми і цінності, прагнення, привілеї, культура – все те, що колись було виключно надбанням вищих класів, – розповсюджується тепер на всіх” [17; 20–23]. Белл пов’язує особливості сучасного суспільства з виникненням масового виробництва та масового споживання. Швидке збільшення чисельності населення, особливо в містах, змінило саму структуру раніше розрізненого суспільства, а розвиток масових засобів зв’язку призвів вперше в історії до об’єднання його в єдине ціле.

У даному контексті важливим є розгляд і марксистських концепцій, оскільки Україна є однією з країн, що входили до складу Радянського Союзу, а панівною була комуністична ідеологія.

Насамперед, потрібно відмітити, що К. Маркс, В. Ленін, філософи і соціологи-марксистки поняття „маса (и)” використовували в двох випадках. По-перше, в своєму абстрактному значенні термін „маса” був синонімом слова „прошарки” („маси трудівників”, „народні маси”, „найбідніші маси”). По-друге, використовуючи поняття „маса(и)”, філософи-марксистки мали на увазі найбільш передову та свідому частину суспільства, насамперед, пролетаріат, до якого в результаті революційної пропаганди повинна була приєднатися й інша частина – „низькі класи”, „міська та сільська біднота, що живе в умовах дрібнобуржуазного існування”, „обивателі із їх ведмежих кутів” (вислів В. Леніна із різних його робіт, в основному, присвячених полеміці із народниками). У праці „Від якого спадку ми відмовляємось?” В. Ленін цитує німецькою мовою К. Маркса із „Святого сімейства”: „Разом з ґрунтовністю історичного дійства буде зростати і обсяг маси, справою якої вона і є” [10; 399].

У філософському словникові (Політіздат, 1940) у статті „Особистість та історія” наводяться слова Й. Сталіна про розуміння маси марксистським вченням: „Наріжний камінь марксизму – маса, звільнення якої, на його думку, є головною умовою звільнення особистості, тобто, на думку марксизму, звільнення особистості неможливо до того часу, поки не буде звільненою маса, звідси його лозунг: „Все для мас” (Сталін).

У словнику С.І. Ожегова, соціальний смисл слова „маси – широкі, трудящі прошарки населення, народ”. Як приклад, наводиться фраза „відірватися від мас – втратити зв’язок із народом”.

Як розвивалися немарксистські погляди на поняття „маса/масова”?

Важливо відмітити, що тут також абсолютизується змістовне наповнення слова „маси”/„масовість”, проте акцент робиться вже не на конкретний, а на абстрактний бік. Маси – це велика кількість різноманітних індивідуальностей, прошарків, груп тощо, які виникли із занепадом феодалізму, крахом відносно гомогенної, однорідної спільності селян і ремісників у зв’язку із розвитком промисловості, розширенням економічних зв’язків, міського устрою життя, міграції сільського населення, науково-технічним прогресом.

Для визначення деяких специфічних рис сучасного суспільства використовується поняття „масове суспільство” (mass society), що пов’язується з „індустріалізацією і урбанізацією, стандартизацією виробництва і масовим споживанням, бюрократизацією суспільного життя, розповсюдженням засобів масової комунікації і масової культури” [15; 349].

Зазначена концепція – концепція не класового, а масового суспільства – була репрезентована французькими соціологами Г. Теном і А. де Токвілем. Останній використовував ідею масового суспільства для характеристики буржуазного суспільства з точки зору співвідношення в ньому свободи і рівності. Піднесення буржуазного суспільства під час реформ в ім’я рівності призведе до установа контролю держави над усіма сферами суспільного життя й придушенню свободи.

З кінця ХІХ ст. ідеї масового суспільства отримують розвиток в елітарній критиці так званого „омасовлення” і деспотизму мас (Ф. Ніцше, А. Шпенглер, Х. Ортега-і-Гассет, М. Бердяєв). В широкому соціологічному сенсі слова, масовість визначає взагалі весь духовний клімат епохи, найбільш різноманітні аспекти сучасного життя і свідомості людей [16; 118].

Сучасні науковці, в свою чергу, спробували асимілювати існуючі тлумачення терміну та виділили найпоширеніші контексти вживання поняття „маса (и)”. Тобто, маса може розумітися:

- як натовп, потрапляючи до якого, навіть сформована особистість (вихована й освічена людина) втрачає здатність розсудливо міркувати та підпадає під вплив примітивних пристрастей та почуття стадності;
- як множина „усереднених” людей, обивателів;
- як недиференційована множина людей, життєдіяльність яких проходить у межах індустріальної культури зі стандартизованим виробництвом і споживанням;
- як множина людей, у яких схожі або й спільні смаки, цінності, ментальність, сформована гомогенним інформаційно-комунікаційним простором;
- як велика група людей, у межах якої під впливом психологічних закономірностей функціонування спільнот окремі індивіди до певної міри втрачають свою індивідуальність і завдяки взаємному впливу набувають схожих почуттів, вольових рухів, світоглядних позицій тощо;
- як група людей, що вирізняються невіглаством, неосвіченістю, невихованістю [8].

Таким чином, аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що поняття „маса(и) / масова(е)” не має єдиного загальноприйнятого тлумачення, а розуміння маси складається варіативно: психологічно, кількісно, соціально-економічно й коливається від ціннісно нейтрального до оцінно-негативного. Проте, важливо зазначити, що оцінно-негативна концепція є домінуючою.

Отже, можна стверджувати, що кожна з двох складових терміну „масова культура” („культура” та „маса/масове”) не мають єдиного універсального визначення. Проте, якщо дефініція „культура” є однією із найбільш загальних філософсько-культурологічних понять та нараховує значну кількість різноманітних тлумачень, які в той же час не містять негативного змісту, то для іншої категорії „маса/масове”, як вже було зазначено, характерні переважно негативні тлумачення. Дана ситуація термінологічної невизначеності торкнулася і самого поняття „масова культура”.

Словосполучення „масова культура” є назвою соціального феномену, існування якого, як правило, не піддається сумнівам. Вперше термін „масова культура” з’являється на початку 40-х років ХХ ст. в працях М. Горкхаймера та Д. Макдональда¹. Останньому належить одна з перших дефініцій масової культури як породження „масового індустріального століття, що протистоїть елітарній культурі” [18].

Як вже було зазначено, універсального визначення терміну „масова культура” сьогодні не існує.

Наприклад, відповідно до підходу Д. Белла, масова культура – це, свого роду, організація повсякденної свідомості в інформаційному суспільстві, особлива знакова система або особлива мова, на якій члени інформаційного суспільства досягають взаємопорозуміння. Вона виступає як об’єднуюча ланка між постіндустріальним суспільством високої спеціалізації та людиною, яка інтегрована в нього лише як „часткова” людина. Комунікація між „частковими” людьми, вузькими фахівцями, на жаль, здійснюється тільки на рівні „масової людини”, тобто на середній загальнодоступній мові, якою і виступає масова культура [3; 90].

Зрозуміло, що вся сукупність, або система колективно прийнятих цінностей, етосів (зразки поведінки, що рекомендуються) і соціокультурних регуляторів (мова, релігія) – і є культура. Домінуючою культурою сучасного масового суспільства є „масова культура” – нове явище, яке виникло внаслідок розвитку індустріальної та постіндустріальної цивілізацій. Під масовим суспільством маємо на увазі суспільство нового типу, в основі якого лежать масове споживання і новітні засоби масової інформації, включаючи телебачення, радіо, супутниковий зв’язок, комп’ютерні мережі, пресу та ін.

Важливо зазначити, що в радянській літературі вивчення масової культури розпочалося з 70-х років ХХ століття. Автори наслідували західних дослідників, критично оцінюючи як саме явище масової культури, так і його відображення в „буржуазній” літературі. В числі „піонерів” був А.В. Кукаркін, який стверджував, що

¹Вважається, що як словосполучення „масова культура” вперше з’явилося в США в 1939 році, але в загальноприйнятому культурологічному сенсі його вперше використав 1941 року німецький філософ і соціолог М. Горкхаймер у праці з відповідною назвою – „Мистецтво і масова культура”. Пізніше в США з’являється скорочене слово „маскульт” («Masskult»), яке ввів у науковий обіг американський філософ Д. Макдональд.

масова культура – це культура імперіалістичних країн, про яку говорилося тільки в негативному сенсі: як про занепад і знецінення мистецтва [9].

Радянський енциклопедичний словник дає наступне тлумачення терміну: „Масова культура – (у філософії, соціології) узагальнена характеристика панівного у сучасному буржуазному суспільстві типу культури, перетвореної у виробничо-комерційну форму виробництва та поширення за допомогою засобів масової комунікації стандартизованих духовних благ; основні риси – примітивізм у зображенні людських відносин, зведення соціальних конфліктів до зіткнення „хороших” і „поганих” людей, розважальність, сентиментальність, натуралістичне смакування насильства, сексу, розпалювання расових і національних забобонів, культ успіху, споживацтва, насадження конформізму тощо мають на меті підпорядкування свідомості мас буржуазним цінностям і способу життя” [14].

Словосполучення „масова культура” – жупел для багатьох українських дослідників. Досить часто масову культуру протиставляють „культурі мас”, народній, духовній культурі тощо. При цьому робиться наголос на тому, що продукти масової культури низькопробні, створені ремісниками та „торговцями” для задоволення потреб нерозвинutoї в духовному сенсі масі.

Важливо зазначити, що поступово відбувається зміна характеру самого аналізу феномену масової культури в науковій практиці, збільшується кількість підходів при дослідженні даного явища та втрачається ідеологічне наповнення. Зазначається, що масова культура – вид культури, який характеризується виробництвом культурних цінностей: розрахованих на масове споживання та „усереднений” масовий смак; стандартизованих за формою та змістом; направлених на комерційний успіх і розповсюджуються засобами масової інформації. Таким чином, мова вже не йде про класове суспільство та окремі „вищі” класи. Частіше в зарубіжній та вітчизняній культурології масову культуру розуміють як „масовидний спосіб буття культури в умовах сучасного індустріального суспільства, вид „культурної індустрії”, що виробляє культурну продукцію щоденно в великих масштабах, розраховану на масове споживання, підкоряється йому як своїй меті, таку що розповсюджують по каналам, включаючи технічно досконалі засоби масової інформації і комунікації (Д. Белл, Д. Бурстин, Д. Макдоналд, Е. Морен, С. Московичи, Б. Розенберг, М. Фішвік, О. Хакслі).

Американські дослідники Ч. Мукерджі і М. Шадсон запропонували свій варіант визначення. На їхню думку, „масова культура охоплює різні вірування (beliefs) і види практичної діяльності, а також культурні об’єкти, що використовуються широкими верствами населення. Таке розуміння включає як фольклорні форми, вкорінені в локальні традиції, так і культурну продукцію, що створюється за участю державних, національних, міжнародних, комерційних центрів. Сюди входять як популяризовані зразки елітарної культури, так і простонародні форми, зведені в ранг музейної традиції” [11; 459]. Роз’яснюючи зміст цього визначення, автори наполягають на тому, що масова культура (включаючи рекламу, телебачення, пресу, шоу-бізнес, туризм, бульварні романи, кіно, серіали) не повинна протиставлятися „високій” професійній, а також народній, фольклорній культурі, оскільки всі вони присутні в єдиному знаковому просторі комунікації [11; 111].

Аналіз літератури з визначеної тематики дозволяє умовно поділити визначення терміну „масова культура”, що існують в сучасній науці, на якісні та кількісні. В основі

якісних визначень лежить оцінка масової культури з точки зору естетичної цінності творів маскультур – прийнято оцінювати масову культуру як профанацію культури, що орієнтована не на шедеври, як традиційна культура, а на рядові (а головне „касові”) твори. Масова культура протиставляється елітарній за визначеними етичними та естетичними критеріями. Це протиставлення сформувалося ще на початку ХХ ст., і до сьогодні зберігає своє значення, коли елітарна культура втратила свою автентичність і якщо й існує, то відтворюється за правилами масової культури. Протиставлення тільки змінює свою перспективу, орієнтуючись на минуле. Мова йде, насамперед, про досить відомі антидемократичні та антибуржуазні концепції, де поява масової культури розглядається як загроза цінностям вищої культури, як знак загибелі культури взагалі, але не тільки про них. Сюди можна віднести і ті визначення, де масова культура розглядається як позитивне явище. Ідеї масової культури (коли масова культура трактується як культура вульгаризації і тривіалізації „істинних” цінностей) тут протиставляється ідея демократизації культури, яка робить високі цінності доступними для масової людини і тим самим гуманізує її.

Для кількісних визначень, досить модних у соціологічній літературі 50–70-х років ХХ століття, характерне підкреслення формальних ознак масової культури. Тут можна виділити два основних підходи. Перший підхід розглядає масову культуру з точки зору форм розповсюдження – це циркулююча по каналах масових комунікацій продукція, яка призначена для духовного використання мільйонів людей. Масова культура тут – не тільки те, що, за оцінками експертів, спочатку визначається як „низьке”. Головний критерій – масовість, яка досягається за допомогою засобів масової комунікації, а не якість того, що розповсюджується.

Другий підхід визначає масову культуру через ринок. Масова культура – все те, що продається та користується масовим попитом. У даному випадку також знімається питання про якість того, що продається. Наприклад, твори В. Скотта і М. Твена, з даної точки зору, повністю можна віднести до масової культури, оскільки на своїх роботах авторам вдалося накопичити непоганий статок, а їх невдачливим сучасникам – ні.

Таким чином, можна констатувати, що кількісні визначення масової культури, при всій їх претензії на суворість, так і не змогли однозначно визначити емпіричні параметри досліджуваного явища: воно виявилось значно більш складним, ніж уявлялось на перший погляд, динамічним і не зовсім прозорим. Проте сам феномен масовості розкритий досить повно. Виокремлені дві його головні основи: ринок і техніка, які стали розглядатися і як чинники, що визначають особливу якість, і функції масової культури. Проте по мірі того, як вся культура ставала масовою, факт омасовлення перестав бути основою специфікації масової культури, з нього до того ж неможливо було, як це планувалось спочатку, зробити однозначні висновки відносно її основних характеристик.

Сучасні дослідники розглядають різноманітні аспекти розвитку масової культури, тим самим підкреслюючи мультидискурсивність даного поняття, та стверджують, що трактування поняття „масова культура” залежить від дискурсу, в якому зазначений термін використовується.

Важливо підкреслити, що у світовій практиці дослідження масової культури виокремлюють в особливу галузь наукової діяльності (culture studies), у якій

поєднується зусилля філософів, політологів, соціологів, мистецтвознавців, психологів, журналістів, музикантів, режисерів, менеджерів у сфері культури тощо. Термін „масова культура” прийнятий науковою спільнотою та використовується в численних публікаціях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Проте, можемо констатувати, що сьогодні відсутнє єдине загальноприйняте тлумачення терміну, яке б повністю розкривало та висвітлювало всі аспекти такого неоднорідного суспільного феномену як масова культура.

Очевидно, що „масова культура” – це сучасна культура, а не один з її модусів, що її дослідження потребує синтетичного, кількісного та якісного підходів, оскільки її основні характеристики неможливо вивести із простого феномену масовості, але є вираженням особливого „духу епохи”. Масова культура виявляє нові онтологічні та антропологічні виміри людини, несе з собою нову аксіологію (нові цінності) і нову праксеологію (нові уявлення про досконале життя).

Література

1. Безклубенко С. Д. *Основи філософських знань. Курс лекцій для студентів мистецьких факультетів ВНЗ / Рецензент М. М. Бровко – К. : КНУКіМ, 2007. – 287 с.*;
2. Безклубенко С. Д. *Теорія культури : Навч. посіб. / Рецензент А. І. Іваницький – К. : КНУКіМ, 2002. – 324 с.*;
3. Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. 2-е изд., испр. и доп. / Пер. с англ. под ред. д-ра эконом. наук В. Л. Иноземцева. – М. : Академия, 2004. – 956 с.*;
4. Бровко М. М. *Активність мистецтва в соціокультурних процесах: Дис. ... доктора філос. Наук : 09.00.08 / КД Лінгв. ун-т. – К., 1996. – 391 с.*;
5. Захаров А. В. *Традиционная культура в современном обществе // Социс. – 2004. – № 7. – С. 105–115*;
6. Захаров А. В. *Массовое общество и культура в России : социально-типологический анализ // Вопросы философии. – 2003. – № 9. – С. 3*;
7. Каган М. С. *Философия культуры. Становление и развитие. / М. С. Каган – СПб. : Изд-во «Лань», 1998. – 448 с.*;
8. Костина А. В. *Массовая культура как феномен постиндустриального общества / Рецензенты: В. Д. Диденко, Н. А. Хренов – Изд. 4-е. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 352 с.*;
9. Кукаркин А. В. *Буржуазная массовая культура : Теории. Идеи. Разновидности. Образцы. Техника. Бизнес. / А. В. Кукаркин. – 2-е изд., дораб. и доп. – М. : Политиздат, 1985. – 397 с.*;
10. Ленин В. И. *Избранные сочинения в десяти томах. В одиннадцати книгах / Издание второе. – Т. 1 – М. : Изд-во политической литературы. – 1984. – 570 с.*;
11. Мукарджі Ч., Шадсон М. *Новый взгляд на популярную культуру / Массовая культура и массовое искусство. „За” и „против”. – М. : Гуманитарий, 2003. – С. 459*;
12. Ортега-и-Гассет Х. *Восстание масс / Пер. А. М. Гелескула. – М. : Изд. АСТ, 2008. – 352 с.*;
13. *Словник інішомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К. : УРЕ, 1974. – С. 416*;
14. *Советский энциклопедический словарь / Гл. редактор А. М. Прохоров. – М. : Изд-во „Советская энциклопедия”, 1989. – 1600 с.*;
15. *Философский энциклопедический словарь / Ред. состав Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко – М. : ИНФРА, 1997. – С. 188, 191, 229, 489*;
16. Шейко В. М. *Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XX століття) : Моногр. : В 2 т. – Т. 1. – Х. : Основа, 2001. – 520 с.*;
17. Bell D. *The End of Ideology. Glecoe (III), 1964. – P. 20–23*;
18. McDonald D. *Theory of Popular Culture // Politics. – 1994. – February.*